

EVROPA

Meja med Evropo in Azijo poteka po **gorovju Ural, reki Ural, Maniškem podolju, Črnem morju** ter ožinama Bospos in Dardanele.
Evropa ni samostojen kontinent, je del Evrazije.

Naravnogeografske značilnosti

- je zelo razčlenjen kontinent - vzhodna polovica se razprostira od od J proti S in ima značaj prave celine, zahodni del je pa drugačen (polotoki, otoki)
- polotoki: Skandinavski, Iberski, Apeninski, Balkanski
- otočja: Islandija, Britansko otočje, Korzika, Sardinija ...
- večina obal leži od stranskih morjih in zalivih (Baltsko, Severno, Jadransko, Črno ...), manjši del pa leži ob Sredozemskem morju ali Atlantskem oceanu
- izoblikovanost današnjega površja je posledica delovanja različnih notranjih in zunanjih sil
- vzhodni del Evrope je enoličnejši od drugih delov - njegov največji del sestavlja Vzhodno evropsko nižavje, ki se proti zahodu zoži v Nemško - Poljsko nižavje
- nižji svet prevladuje (nižine&kotline) prevladujejo tudi na zahodu Evrope
- drugod prevladujejo sredogorja in nizke planote z dolinami in kotlinami

Geološka sestava

- 🌍 geološko najstarejši del: **Baltski ščit** in **Ruska plošča** (predkambrij)
- 🌍 "**Paleoevropa**": območja na severnem delu - del Škotskega višavja in Skandinavsko gorovje → kaledonska gorstva (pozni paleozoik)
- 🌍 "**Mezoevropa**": evropska sredogorja (Sr in Z Evropi) → območje hercinske orogeneze (mlajši paleozoik), večina gorstev je že močno znižana in dobila so značaj grudastih gorstev
- 🌍 "**Neoevropa**": območja na jugu - kotline (Panonska, Padska) in mladonagubana gorstva (Pireneji, Alpe, Karpati, Dinarsko gorstvo) → alpidaska orogeneza (kenozoik, terciar)
- 🌍 vulkanizem: na Islandiji, Santorini, Etna
- 🌍 evropsko površje je močno preoblikovala **pleistocenska poledenitev** - kontinentalna je zajela skoraj vso severno polovico kontinenta, gorska pa je tudi najvišja mladonagubana gorstva na jugu

Tipi obal

- ✚ dalmatinski → obala poteka vzporedno z geološko zgradbo oz slemenitvijo
- ✚ fjordski (Skandinavija, Škotska, Islandija) → zelo globoki fjordi, ki omogočajo plovbo daleč v notranjost celine, za kopni promet pa so velika ovira
- ✚ riaški (JZ Irska, SZ Španija) → poteka pečno na geološko zgradbo, spominja na fjordski tip, vendar je rias potopljena rečna dolina
- ✚ estuarski ali lijakasti (ob večjih pristaniščih, npr. London, Hamburg) → ustja rečnih dolin, ki se lijakasto razpirajo proti morju; velikim ladjam omogočajo plovbo v času plime
- ✚ lagunski (Italija, Poljska) → ob plitvih morjih, kjer dolge zemeljske kose sčasoma zaprejo dele morja in nastanejo lagune
- ✚ deltasti (Romunija, Francija) → redki

Podnebje

Evropa večinoma leži v **zmernotoplem pasu**, na **severu** je **subpolarni** pas, na **jugu** pa **subtropski**.

Podnebni dejavniki:

- ✚ **morski tokovi**
 - * severnoatlantski tok – obliva obale Z in S Evrope in s svojim blažilnim podnebnim vplivom omogoča življenje tudi na severu
- ✚ **islandski minimum (ciklon)** → stalno območje nizkega zračnega pritiska v okolici Islandije, kjer nastajajo potujoči cikloni, ki po različnih poteh potujejo proti V in JV Evrope
- ✚ potujoče depresije
- ✚ ko se poleti kroženje zraka s polarno fronto pomakne proti S, prinašajo cikloni padavine predvsem S delu, ko se pa pozimi planetarno kroženje zraka premakne proti J, zaidejo cikloni tudi nad sredozemlje in prinašajo padavine
- ✚ **azorski maksimum (anticiklon)** → prek Afrike prinaša vroče in suho podnebje - pomemben je poleti za Sredozemlje
- ✚ **sibirski maksimum (anticiklon)** → kadar se pozimi iz Sibirije razširi nad Evropo prinaša njenemu celinskemu delu zelo mrzlo, vendar lepo vreme
- ✚ **razporeditev kopnega in morja** → na Z delu je vpliv morja zelo velik (otoki, polotoki); na V del pa nemoteno prodirajo vlažne zračne mase z Atlantika (razn Alp in Skandinskega gorstva ni nobene geografske ovire) → kontinentalnost narašča v smeri Z - V - JV → v tej smeri se močno zmanjšuje količina padavin, naraščajo pa letne temperaturne amplitude
- ✚ **geografska širina** → Evropa se razprostira okoli 35. do 70. vzporednika (zgostitev prebivalstva je okoli 50. vzporednika)

- 🌳 **relief** → v višjih gorstvih temperature z višino padajo, privetrne strani so bolj namočene, višje reliefne pregrade pomkenijo pomembno podnebno ločnico

Podnebni tipi:

- 🌳 Sredozemsko podnebje (subtropski pas)
- 🌳 Celinsko podnebje
- 🌳 Kontinentalno suho in polsuho podnebje (J del vzhodne Evrope)
- 🌳 Oceansko podnebje (Z del + ob oceanu)
- 🌳 Kontinentalno vlažno podnebje (Sr + V del)
- 🌳 Hladno kontinentalno podnebje (tam, kjer je tajga - Skandinavija, S Rusije)
- 🌳 Subpolarno/tundrsko

Vegetacija in prst:

- 🌳 gozd (veliko ga je izkrčenega)
 - * listnati gozd (oceansko podnebje in kontinentalno vlažno)
 - * mešani gozd (kontinentalno vlažno)
- 🌳 sredozemsko rastlinstvo (v Sredozemlju)- makija, mediteranski gozdovi
- 🌳 stepa - nizkotravna in visokotravna (kontinentalno suho in polsuho)
- 🌳 tundra (na severu)
- 🌳 tajga (iglasti gozd, na severu)
- 🌳 zaradi goste poselitve je naravno rastlinstvo izkrčeno in nadomeščeno s kulturnim rastlinstvom
- 🌳 spremenila se je prst, prevladujejo antropogene prsti
- 🌳 prvotno rastlinstvo se je ohranilo le na zaščitenih omočjih

Vodovje:

- 🌳 večina rek je dovolj vodnatih, da omogočajo plovbo večjim ladjam
- 🌳 **Ren** - najpomembnejša reka - »evropska plovna pot«
- 🌳 prekop Ren - Majna - Donava → povezali so Severno morje s Črnim
- 🌳 **rečnokanalska plovba** - nižinski del Z in Sr Evrope → reke so povezane s kanali
- 🌳 **hidroenergija** - J in Skandinavija (Avstrija, Švica, Norveška, Švedska, Islandija)
- 🌳 **jezera** - največja so na severu, kjer je površje preoblikovala pleistocenska poledenitev
 - * ledeniški nastanek: Ladoško jezero (Rusija), Inari (Finska), Ženevsko jezero (Švica) in Bodensko (Nemčija)
 - * tektonski nastanek: Zuidersko jezero (Nizozemska)

Družbenogeografske značilnosti

Prebivalstvo je gosto poseljeno, narodnostna, verska in jezikovna sestava je zelo pestra.

Prevladujejo Indoevropci (**Slovani, Germani, Romani**) → indoevropski jeziki + **Ugrofinci** (Finci, Madžari, Estonci in Laponci) → neindoevropski jeziki

Imamo še keltske jezike (Britansko otočje, Francija), dva baltska jezika (Litva, Latvija) in grščino ter albanščino.

Večinoma je Evropa **krščanska**, **V** in **JV** del je **pravoslavni**, **S** del je **protestantski** ¹, prevladujejo pa **kristjani**.

Poleg tega ima Evropa tudi **islam** (Albanija, Kosovo, Bosna, Turčija, turški del Cipra). ²

V Evropi je tudi vedno več budizma in hinduizma.

Migracijska gibanja imajo vedno večji vpliv na nacionalne in politične spremembe.

- 🌍 Pred I. Svetovno vojno so se iz Evrope selili v Ameriko → stare ekonomske migracije
- 🌍 politične migracije so se začele po II. svetovni vojni, potem so sledile ekonomske migracije (iz slabše razvitega v boljše razvito okolje.) ter gospodarske migracije
- 🌍 1. val - v 60, 70-ih letih → preseljevali so iz južne (Turčija, Grčija, J Španija, J Italija...) in srednje Evrope - iz slabše razvitih držav v boljše, kjer so se zaposlili v industriji) - obljubljeni dežela je bila Nemčija in tudi druge zahodne države
- 🌍 2. val - po letu 1973 → svetovna naftna kriza in migracije se zaustavijo (veliko brezposelnih, razen za izobraženo delovno silo, ki se je edina preseljevala)
- 🌍 do sredine 80ih let so se preseljevale družine že prej izseljenih delavcev → manj številčni
- 🌍 3. val - po vojnah, politične migracije → ilegalne, preseljevali so se begunci (npr. z Balkana)
- 🌍 glede na nove oblike selitev in spremenjeno strukturo migrantov lahko razlikujem štiri oblike priseljevanja: azilanti* in begunci, ilegalni priseljenci, visoko kvalificirani migranti in premožni upokojenci
- 🌍 trenutno so migracije v Evropi povezane z EU (pretok delovne sile)

¹ To so vere pri avtohtonem prebivalstvu.

² Z migracijami se islam širi tudi drugod po Evropi.

* politično preganjani ljudje, begunci iz območij ki so jih prizadele vojne ali naravne katastrofe ali pa ljudje, ki so politično preganjanje uporabili za pretvezo, da so se lahko preselili iz ekonomskih razlogov, katerim je bilo po naftni krizi preprečeno priseljevanje in so zaprosili za azil/politično zatočišče; preseljevali so se predvsem v Švico, Nemčijo, Švedsko, največ pa se jih je preseljevalo leta 1992, ko se je razmahnila vojna na območju nekdanje JU

- * npr. zdaj se ljudje selijo na Irsko, in ne obratno
- ✚ migracijski tokovi se počasi obračajo – npr. upokojeanci se selijo na jug, v toplejše kraje
- ✚ glavno območje preseljevanja je postala J Evropa (pred desetletji je bila glavno območje odseljevanja) in začeli so migracijski tokovi iz V na Z (po padcu železne zaves)

Razporeditev prebivalstva

- ✚ na razporeditev močno vpliva lega v zmerno toplem pasu, vpliv oceana in pestro zgodovinsko dogajanje
- ✚ evropska populacijska os ob 50. vzporedniku (od Anglije do Ukrajine) → ena najpomembnejših zgostitev → njen nastanek je povezan z razvojem starih industrijskih panog
- ✚ Padska in Panonska nižina, ob obalah J Evrope
- ✚ »modra banana« → pas, ki se vleče od JV Anglije, Z Nemčije, Švice in S Italije → izjemna gospodarska moč, visoka gostota poselitve, dobro razvito in gosto prometno omrežje
- ✚ Zahodno evropski megalopolis – najpomembnejša evropska mesta – London, Bruselj, Milano, Frankfurt, Amsterdam) → gospodarstvo temelj na industriji visoke tehnologije in najrazličnejših drugih storitvenih dejavnostih (bančništvo, trgovina ...), dohodki na pebivalca so visoki in stopnja brezposelnosti nizka ter omogočajo velike možnosti za izobraževanje in kulturno udejstvovanje
- ✚ »sončni pas« → območje na obalnem pasu od SV Španije (Barcelona), prek francoske obale (Marseille) in S Italije → ugodno podnebje, industrija, izobraževanje

Gospodarstvo

Gospodarstvo v Evropi je povezano z **Evropsko populacijsko osjo**, ki poteka po **50. vzporedniku**. Poleg tega se pa pojavljajo tudi nova območja (zgostitve) → "**Sončni pas**", ki se združi z "**Modro banano**". Z gospodarstvom je potem povezana tudi prometna infrastruktura.

Povezave:

- ✚ po II. Svetovni vojni so ugotovili, da lahko trajni mir v Evropi zagotovi le gospodarska in politična združitve evropskih držav
- ✚ 1951 – "**Evropska skupnost za premog in jeklo**" → povezale so se Belgija, Nizozemska, Luksemburg, Z Nemčija, Francija in Italija → boj proti ZDA
- ✚ 1957 se ta povezava spremeni v **Evropsko gospodarsko skupnost** (poleg premogovništva in jeklarske industrije so se povezale še druge gospodarske panoge) → odpravljati so začele trgovske ovire in oblikovati skupni trg za blago in storitev, ukinile so carine in ačele izvajati skupno trgovsko ter kmetijsko politiko → kasneje dobi ime **Evropska unija**

- ✚ ostale države so se kasneje v več fazah pridružile skupnosti, saj nobena ni bila tako močna, da bi se lahko na področju trgovine sama spopadala z drugimi državami
- ✚ omogočili so štiri svobode: prost pretok oseb, storitev, blaga in kapitala
- ✚ kasneje so države članice nadgradile sistem sodelovanja še na področju obrambe, pravosodja in notranjih zadev
- ✚ leta 1992 → večina članic začne uporabljati evro
- ✚ **SEV** - "Svet za vzajemno gospodarsko pomoč": to povezavo ustanovi Sovjetska zveza (njene članice so bile vse socialistične in komunistične države, razen Jugoslavije)
Ko Sovjetska zveza razpade, razpade tudi SEV in nastopi kriza, ker so te države trgovale samo med seboj.
- ✚ **NATO** - povezava z ZDA
- ✚ "**Varšavski park**" - vojaška povezava, ki prav tako razpade z razpadom SZ
- ✚ **EFTA** »povezava za svobodno trgovino« (danes so njene članice Švica, **Norveška** in Islandija)
- ✚ **CEFTA** »Srednjeevropski sporazum o prosti trgovini« - države srednje Evrope (predvsem socialistične), ki so izgubile svojo povezavo in so čakale na vstop v EU (šlo je za svobodno trgovino)
- ✚ leta 2004 - velika širitev EU (15 starim članicam se je pridružilo 10 novih)
- ✚ 1978 - "**Alpe Jadran**": povezava za skupen razvoj določenih območij, pri kateri se rešuje tudi ekološko vprašanje (npr. za Jadransko morje in alpski prostor)

VZHODNA EVROPA Z RUSIJO

Države V Evrope so doživljale poseben zgodovinski, politični in kulturni razvoj.

Države V Evrope: evropski del Rusije, Belorusija (najbolj je ostala pod Ruskim vplivom), Ukrajina in Moldavija (poskusi prebliževanja Z) → nad temi državami je Rusija po razpadu SZ obdržala zelo velik gospodarski in politični vpliv

Naravnogeografske značilnos

- večji del **Ruske plošče**
 - del **Baltskega ščita** (izbočen)
 - del **Sibirske plošče** (ubočena)
- Geološko najstarejši del → iz predkambrija (kamnine so magmatske in metamorfne, na ploščah so naloženi tudi mlajši sedimenti) → stare kamnine, rudno bogastvo
- na območju Ruske plošče je **Vzhodnoevropsko nižavje** (osrednji del) → rahlo valovit svet
 - na območju Sibirske plošče je:
 - 🌍 **Ural** -staronagubano gorstvo (hercinska orogeneza) → bogat z rudami in ugodno za poselitev (zgostitev prebivalstva)
 - 🌍 **Kavkaz** - mladonagubano gorstvo (na jugu)
 - 🌍 **Karpati** (Z Belorusije) - mladonagubano gorstvo (alpidska orogeneza)
 - 🌍 **Kaspijsko jezero** → brezodtočno, depresija (gladina jezera je nižja od gladine morja - pod morsko gladino)
 - 🌍 pleistocenska poledenitev - na S delu plošče je površje ledeniško preoblikovano
 - 🌍 reke: Dneper, Don, Volga
 - 🌍 Sibirija (azijski del Rusije) → Zahodnosibirsko nižavje (reka Ob) in Srednjibirsko višavje (Jenisej in Lena)

Podnebje in vegetacija

- spreminja se le na zelo velike razdalje → izjemna prostranost ozemlja, površje je delačod podnebnih vplivov okoliških oceanov
- oceanski vpliv je izrazit le na Z, kjer se bolj čuti vpliv vlažnih zračnih mas, ki prihajajo z Z vetrovi z Atlantskega oceana
- ni izrazitih orografskih ovir → padavin ni veliko, njihova padavina pa upada v smeri proti JV; značilen je poletni višek padavin
- naraščanje kontinentalnosti v smeri Z-V se kaže pri temperaturnih razmerah → temperature so odvisne od geografske širine (upadajo od J proti S)

Vzhodna Evropa leži v **zmernotoplem** in **subpolarnem** pasu

Podnebni tipi

- **subpolarno ali tundrsko** (skrajni S)
- **hladno kontinentalno** podnebje (J od tundrskega)
- **vlažno kontinentalno** podnebje (velik del)
- **polsuho** in **suho kontinentalno** podnebje

Vegetativni pasovi (se hitro spreminjajo - od severa proti jugu):

- na severu: **tundra**, tundrske prsti
- hladno kontinentalno: **tajga** (iglasti gozd) , sive prsti (podzoli)
- lesotundra ali gozdna tundra → prehodno območje
- vlažno kontinentalno: **mešani gozd**, sive gozdne prsti
- med stepo in gozdom - **lesostepje oz pas gozdne stepe** → pri 45. poldnevniku, prehodni pas
- polsuho kontinentalno: **stepa**, černozejn → kmetijsko najpomembnejše obdobje
- suho kontinentalno: **nizkotravna stepa** (ki preide v puščavo in polpuščavo), kostanjeve prsti → rodovitne prsti z namakanjem

Prebivalstvo in poselitev

- na gostoto poselitve vplivajo naravni pogoji
- v notranjosti Rusije gostota pada
- gosta poselitev: na kmetijskih območjih
* »kmetijski trikotnik« → osrednji del V Evrope; pas mešanega gozda, lesostepja in visokotravne stepe - od Sankt Peterburga na S do reke Don na J
- Ukrajina, Moldavija in Belorusija imajo ugodne naravne razmere za poselitev in kmetijstvo, vendar spadajo med redkeje poseljene države Evrope

Od carske Rusije do Rusije

- **Carska Rusija** - predhodnica današnje Rusije → bila je kolonialna država, ki je dobivala svoje kolonije s širnejem po kopnem v notranjost Azije → Z kolonialni imperiji so po II. Svetovni vojni razpadli, ozemlske pridobitve carske Rusije pa so ostale nedotaknjene vse do razpada SZ
- na ozemlju te države je nastalo 15 samostojnih držav, ki so se povezale v **Skupnost neodvisnih držav** (vodilno vlogo je imela Rusija) → padla v krizo (voditelji se ne udeležujejo več srečanj ...)
- do oktobrske revolucije je bila Rusija najslabše razvita
- leta 1917 - skupina pod vodstvom **Lenina** je sprožila **Oktobrsko revolucijo** → sledila je državljanska vojna in nastanek sovjetske zveze

- čeprav so bili vsi sovjetski narodi enakopravni, se je v resnici vršil proces **rusifikacije** → politične, jezikovne in kulturne prevlade ruskega naroda
- vodstvo je prvič v zgodovini začelo uvajati socialistično družbeno ureditev
- izvedlo je tudi **nacionalizacijo** vseh državnih virov, tovarn, obrtnih delavnic, veleposestev .. → odpravilo je zasebno lastnino in ustanovili so velika državna posestva
- **kolektivizacija kmetijstva** → sprožila je močan odpor (zatrt)
- **industrializacija države** → potekala je uspešno, država se je v kratkem času spremenila v industrijsko velesilo → težka industrija, elektrifikacija
 - * naravna bogastva - premog, nafta, zemeljski plin, mineralna bogastva
 - * osnovna prometna infrastruktura (bogastva so bila v V delu, prebivalstvo pa je bilo gščeno na Z) - velikanska vlaganja
 - * država je bila v izkopu premoga in drugih rud prva na svetu, prebivalci pa so stali v dolgih vrstah za nakup osnovnih življenjskih potrebščin
 - * vesoljski program - SZ je poslala v vesolje 1. plovilo
 - * industrija je bila razvita: v evropskem delu, na Uralu, na območjih transsibirske železnice ...
- **plansko gospodarstvo** - petletke → vse je bilo določeno (npr. koliko izdelkov bodo pridelali) → to imenujemo slepo načrtovanje, pri katere niso veljale tržne zakonitosti
- **državni socializem** → v tem sistemu je država pomenila vse, posameznik pa nič (nacionalizacija, težka industrija, gospodarska rast)
- V času **Stalina** je bil standard prebivalstva nizek, večale so se razlike med mestom in podeželjem, po II. svetovni vojni je nastopila Stalinova čistka
- po Stalinovi smrti so se razmere začele izboljševati → država je prebivalcem nudila zaposlitev in jim zagotovila minimalni življenjski standard, brezplačno zdravstvo, izobraževanje in stanovanja ...
- tehnološko so zaostajali za Z v skoraj vseh dejavnostih in gospodarska rast se je v 80ih letih ustavila
- **Gorbačov** (80. leta - do 91) → uvedel je prve reforme, ki so posegle v same temelje sistema → **perestrojka** (preoblikovanje gospodarstva in družbe - hotel je tržno gospodarstvo) in **glasnost** (da bi odločal tudi glas ljudstva), spremljala pa ju je demokratizacija družbenega življenja → te reforme pa dosežejo obraten učinek (pri ljudeh so težke razmere postale še težje in prepozno so začeli z izvajanjem reform) in gospodarsko stanje se je celo poslabšalo
- **nesreča v jedrski elektrarni Černobilu** (Ukrajina) povzroči veliko paniko tako v Ukrajini kot tudi drugod po svetu (radioaktivna sevanja) → do nesreče je prišlo zaradi pomanjkanja osnovne skrbi za okolje, tehnološke zaostalosti in nizkih varnostnih standardov

- SZ je konec leta 1991 razpadla → po razpadu veliko vojn, gospodarstvo se je znašlo v razsulu, padec življenjske ravni
- Razpad države → ostane Rusija → nastopi gospodarska in družbena kriza

Rusija

- **Jelcin** (po letu 91 - 2000) → poznali so ga kot reformista → državni udar leta 91
- uvajati so začeli **demokracijo** in **tržno gospodarstvo**
- država namreč ni imela več nadzora nad cenami in uvozom, odpravili so ovire za tuja vlaganja, omogočili so prihod uvoženega blaga na trg
- cene so poskočile → podjetniki so kupovali po nizkih cenah, ki jih je določila država ter jih prodajali po višjih → uspelo jim je pridobiti velikansko premoženje (veze) → nastal je nov sloj izjemno bogatih ljudi
- močno se je povečal delež prebivalstva, ki živi v revščini, nastajale so vedno večje razlike med mestom in podeželjem
- povečal se je kriminal in veliko podjetij se je znašlo v njegovih rokah
- **privatizacija gospodarstva** → prenos lastništva večine podjetij, ki jih je do tedaj upravljal država, v roke novim zasebnim lastnikom; samo v najdonosnejši energetski panogi je država obdržala večinski delež
- industrijska proizvodnja je upadla (kupna moč in potrošnja sta se znižali) in niso bili več konkurenčni uvoženim izdelkom → veliko industrijskih podjetij je propadlo
- leta 2000 na oblast pride **Putin**, ki utrdi notranje politično situacijo → razmere so se poboljšale, obdobje najhujše krize je bilo mimo
- Rusijo je razdelila na sedem novih upravnih območij → s tem je zmanjšal moč vplivnih regij in utrdil nadzor osrednje oblasti nad vso državo
- ruska vojska je ponovno zavzela uporniško Čečenijo, ki je v Jelcinovem času razglasila samostojnost
- omejil je tudi politično in gospodarsko moč »finančnih oligarhov« → pridobil si je velik ugled, saj je prebivalstvo videlo veliko tatov družbenega premoženja in povzročiteljev revščine
- uspešno je izvedel reforme davčnega in pravnega sistema
- boljša politična stabilnost, gospodarska moč se je začela ponovno krepiti in osebni standard je začel rasti
- veliko tujih vlaganj kapitala v razvoj energetike
- industrijska in kmetijska proizvodnja je začela naraščati
- gospodarsko se je okrepilo tudi zaradi naraščanja cen nafte in zemeljskega plina na trgu

- osebni standard ruskega prebivalstva je še vedno nizek in so velike družbene razlike
- vse je skoncentrirano v Moskvi

Kmetijstvo in industrija

- kmetijska proizvodnja v sovjetskem obdobju je bila organizirana na tri načine: v obliki kolhozov, sovhozov in zasebnih zemljišč
- razvoj industrije je vplival na okoljske probleme → premalo denarja, čistilni sistemi so ostareli → stopnja smrti zaradi okoljskih problemov je vedno večja

Rudna bogastva

- zemeljski plin (tretijna svetovnih zalog)
- nafta (šesta na svetu po zalogah nafte)
- ti dve panogi sta bili v krizi, vendar sta si hitreje opomogli
- črpališča so se v novejšem času preselila v azijski del

Prebivalstvo

- veliko žrtev zaradi I. in II. Svetovne vojne, oktobrske revolucije, državljanske vojne, Stalinovih čistk → številne posledice
- posledice II. Svetovne vojne: izrazit presežek ženskega dela populacije → poruši strukturo prebivalstva
- rodnost je v 90ih letih upadla in povečala se je umrljivost (slabe zdravstvene razmere in povečanje nalezljivih bolezni) → nizek naravni prirastek
- po razpadu SZ so se življenjske razmere poslabšale - povečala se je smrtnost → upadlo je število prebivalcev in zmanjšala se je življenjska doba → vedno večja razlika med življenjsko dobo moških in žensk (povečala se je za 13 let - ženske živijo več)
- naravni prirastek je bil leta 1992 prvič negativen in od takrat se ni nikoli več dvignil nad ničlo
- v sovjetskem obdobju so se delavci preseljevali z Z na V (nova industrijska podjetja), z uvajanjem tržnega gospodarstva pa se je smer selitev obrnila → ponovno so se začeli seliti na evropski del
- pomembna je tudi smer S-J, saj prebivalci zapuščajo neobljudena območja na S (veliko mladega prebivalstva, saj vidijo drugod možnost za boljše življenje)
- razpad SZ je povzročil priseljevanje rusov nazaj v Rusijo
- med rusi je največ pravoslavcev, med neruskimi narodi (živijo v Sibiriji, S Kavkaz..) pa muslimanov

SREDNJA EVROPA

Države: Nemčija, Poljska, Češka, Slovaška, Švica, Lihtenštajn, Avstrija, Slovenija, Madžarska

Je nekakšno prehodno območje med Z in V ter S in J - v naravnem in družbenem pogledu.

Skupna značilnost - srednjeevropska kultura → habsburška monarhija in nemško cesarstvo

Blokovska delitev - Z in V → sredno Evropo je z železno zaveso razdelila na dva dela, ki sta imela povsem ločen razvoj (Z - bolj razvit, pod ZDA, kapitalizem in V - slabše razvit, SZ, socializem) → do 1989 (padec Berlinskega zidu) → države na V so ponovno začele uvajati kapitalistično družbeno ureditev, vendar se kljub temu posledice blokovske ureditve čuti še danes (gospodarska razvitost, politično dogajanje)

Naravnogeografske značilnosti

- **Nemško- Poljsko nižavje** →
 - sedimentne kamnine - rečni, morski, vetrni (publica) in ledeniški nanosi
- **Evropsko sredogorje s kotlinami** → hercinska orogeneza (paleozoik) - magmatske in metamorfne kamnine → veliko rud - črn in rjav premog (zaradi tega se tu začne industrijalizacija in izoblikuje se evropska populacijska os)
 - v obdobju alpske orogeneze so tektonske sile na tem območju povzročile prelamljanaj že močno uravnanega površja → nastanek značilnih grudastih gorstev, ki se izmenjavajo z dvignjenimi gorskimi čoki ter ugreznjenimi kotlinami
 - današnje površje ima marsikje značaj nizkih planot → ni občutka, da gre za sredogorje
 - sredi nizkih sredogorij so se izoblikovale številne doline (npr. Renska)
- **Mladonagubano gorstvo - Alpe, Karpati** → alpska orogeneza (terciar)

- **Alpe**
 - Centralne/Osrednje Alpe → magmatske in metamorfne kamnine (paleozoik) → najmočnejše so se dvignile, močnejše gubanje
 - * Pohorje, Kozjak (tonalit, granit)
 - S in J od njih ležijo Severnoapeninške in Južnoapeninške Alpe → apnenec (mezozoik)
 - * te so pri nas
 - delijo se tudi na **V** (bolj izrazita slemenitev V-Z in so širše) in **Z** (bolj razvejane) → zahodne alpe so v osrednjem delu višje in imajo več ledenikov kot vzhodne
 - doživele so **pleistocensko poledenitev** (gorsko in kontinentalno) → močno ledeniško preoblikovanje površja s priostrenimi vrhovi, ledeniški konicami, u-dolinami in ledeniški nanosi v dolinah in kotlinah → danes so pod ledom le še manjši deli površja v najvišjih delih Alp (predvsem na osojnih legah)
- **Panonska kotlina** → v terciarju
 - je tektonska udorina sredi mladonagubanih gorovij, kjer prevladuje nižinsko površje
 - dno kotline je ponekod povsem ravno, drugod pa dvignejo tudi več kot 1000 m
 - na obrobju so gričevja, sestavljena iz sedimentov nekdanjega Panonskega morja
- **Pradoline** → nekdanja dolina, rečno-ledeniškega nastanka → pleistocen
 - v pleistocenu je s severa segala kontinentalna poledenitev → reke so izoblikovale doline v smeri V-Z, saj jim je pot proti S onemogočal led → ko se je led na koncu premikal proti S, so za čelnimi morenami na robu nepoledenelega površja nastajale nove doline v smeri V-Z → ko se led stopi, reke spet uberejo staro pot → današnje reke sicer tečejo proti severu, marsikje pa še vedno proti Z po starih dolinah → pradolinah

Tipi obal

- na Z - estuartski tip
- na V - lagunski tip

Podnebje

- kontinentalno vlažno podnebje (večina)
- oceansko podnebje (SZ del Nemčije - bližina S morja)
- gorsko podnebje (gorski svet)

Z oddaljenostjo od Atlantskega oceana v smeri Z-V/JV se oceanski vpliv počasi manjša, narašča pa kontinentalnost; padavin je vse manj in vse bolj

so zgošlene v času poletnega viška. Nekaj več padavin prejemajo le višji deli sredogorij, največ pa priveterna pobočja Alp in Z Karpatov.

Rastje

- listnati gozd (tudi mešani in ruševje) - v povečini
 - človek ga je močno izkrčil in preoblikoval
 - gozdove je, kot posledica onesnaževanja ozračja (predvsem v nekdanjih socialističnih državah), močno prizadel kisli dež
 - gozdnate države: SLO, Avstrija
- visokotravna stepa - v najbolj sušnih delih (nekateri deli Madžarske)
- rastlinski višinski pasovi (v gorskem svetu)

Prebivalstvo

- večina ljudi v Z delu govori nemško
- v V delu, razen na Madžarskem, živijo slovanski narodi
- protestantizem → S Nemčija in Švica (tu sta pravoslavna in katoliška veroizpoved enakomerno zastopani)
- katoliška - drugod, najvčja vloga na Poljskem
- islam - Nemčija, Švica, Avstrija → širjenje s priseljevanjem tuje delovne slike

Gospodarstvo

- najpomembnejše razlike na področju gospodarske razvitosti so med »starimi« in »novimi« kapitalističnimi državami

Kapitalistične države

- Nemčija
 - Zahodna nemčija je desetletja po II. Sv vojni veljala za držabp gospodarskega čudeža → po vojni je od ZDA prejela veliko gospodarsko pomoč, ki jo je tudi zelo uspešno izkoristila
 - Po priključitvi V Nemčije se je združena država začela soočati z gospodarskimi težavami → še danes so velike razlike, kljub temu, da bogat del vlaga v revnega
- Avstrija
 - v zadnjih letih se je začela močno razvijati in tudi v marsičem prehitela Nemčijo → hiter razvoj
- Švica
 - ena najrazvitejših držav sveta → to ji je v veliki meri ustvarilo bančništvo, ni sodelovala v vojni, vedno je bila nevtralna, imela svojo tradicijo

Socialistične države

- države V dela Srednje Evrope (izjema je Češka) so že pred drugo svetovno vojno veljale za manj razvite
- ob koncu vojne jih je zasedla sovjetska Rdeča armada, zato so doživljale isto kot Sovjetska zveza - gospodarstvo, politika → kolektivizacija - razen Poljske in Slovenije, plansko gospodarstvo, nacionalizacija, razvoj težke industrije ...

- ob razpadu blokavske delitve so mogle začeti uveljavljati tržno gospodarstvo, enostrankarski politični sistem so morale nadomestiti z večstrankarskim, industrija in podjetja niso več konkurenčna (tehnološka zastarelost in premajhna produktivnost) - zapirati so se začele tovarne, množična odpuščanja – brezposelnost, poslabšala se je socialna varnost, povečalo se je razslojevanje prebivalstva, privatizacija nekdanje državne lastnine (bank, tovarn, kmetijskih obratov) – dvignila produktivnost dela in zaradi sproščenega podjetništva so nastala številna nova podjetja z novimi delovnimi mesti, veliko podjetij je prišlo v roke novim lastnikom

Okolje

- velike razlike na področju okolja med V in Z delom → države na V so pod vplivom Sovjetske zveze pospeševale predvsem razvoj težke industrije (ponekod, posebno v delih V Nemčije in Češke so tovarne postavili v vsako mesto)
- V Nemčija – **pokrajina Saško** (na J) → zaradi tekmovalnosti z Zahodno Nemčijo so to pokrajino spremenili v eno najbolj industrializiranih regij na svetu (energijo sp pridobivali z izkoriščanjem lignita) → zrak je postal strahotno onesnažen, pojavljati se je začel kisli dež (pustošil je v sosednjih pokrajinah) ...
- Podobno se je dogajalo tudi na S Češke in JZ Poljske → okoli tromeje med V Nemčijo, Češko in Poljsko je nastalo eno najbolj industrializiranih območij v Evropi (rafinerije, petrokemična industrija, rudniki, obrati za predelavo bakra, steklarne .. so energijo pridobivale iz lignita) → ščasoma so bili zrak, prst in voda tako onesnaženi, da se je porušilo ekološko ravnovesje, prebivalstvo pa prizadele številne zdravstvene težave (rak, bolezni dihal, srca, ožilja ...) → **»črni trikotnik«**
- Okoljske probleme so različno reševali (odvisno od tega, koliko je država vlagala)

ŠVICA IN AVSTRIJA

- alpski državi
- kontinentalno vlažno podnebje prevladuje, v Alpah je tudi gorsko
- Švica je ena najbogatejših držav na svetu
- v obeh državah je večina prebivalstva zaposlenega v storitvenih dejavnostih in obe imata razvito raznovrstno industrijo
- dobro razvit turizem – naravne možnosti
- nizka stopnjamestnega prebivalstva, nizka stopnja urbanizacije glede na razvitost (relief, močna suburbanizacija...)

Prebivalstvo

Švica

- 7,6 mio prebivalcev
- gosto in neenakomerno poseljena (večina v Švicarskem podolju)

- pozitiven naravni prirastek → na račun priseljencev (tuja delovna sila)
- Avstrija
- 8,1 mio prebivalcev
 - ¼ prebivalstva živi v glavnem mestu (Dunaj), ni gosto poseljena
 - Naravni prirastek je okoli nič
 - mestni način življenja se širi na podeželje
 - prebivalstvo tudi v gorskem svetu (zgradili infrastrukturo) → industrija in turizem ohranja prebivalstvo na tistem delu
- veriga Alp je pomembna prometna ovira, čez katero poteka največ prometa na svetu → Alpe ležijo v sredini najgosteje poseljenega in gospodarsko razvitega dela Evrope → gosto prometno omrežje
 - morali so zgraditi veliko predorjev, tranzitnih koridorjev, prelazov ... → povzročajo onesnaženost (temperaturna inverzija) → povzročajo umiranje gozdov, zastrupljanje kmetijskih površin in vodnih virov, zdravstvene težave prebivalstva ... → države so začele ukrepati!
 - Najprej je ukrepala Švica, ki je prepovedala vožnjo tovornjakov ponoči, med prazniki in vikendi in za tovornjake uvedla posebne takse → večino tovarnega prometa je preusmerila na železnice

Gospodarstvo

- dobri pogoji za kmetijstvo → **živinoreja - hlevska živinoreja in paša na pobočjih (seniki..)**, malo poljedelstva
 - v Avstiriji tudi poljedelstvo in vinogradništvo
 - Švica ima poljedelstvo tam, kjer je vpliv sredozemskega podnebja
- **industrija** (dobro razvita) - razvila se je, ljub temu, da nimajo veliko rudnega bogastva
 - večina prebivalstva je zaposlenega v terciarnih dejavnostih
 - Avstirija ima nekaj rudnega bogastva → zato so se razvile stare industrijske panoge (Švica jih nima)
 - novejša industrija
 - Švica - **visoka tehnologija** - optika, farmacija, urarstvo (Ženeva najprej, sedaj Jura; v krizi zaradi Kitajske), prehrabena industrija (siri, čokolade)
 - Avstirija - tam, kjer je prometna povezava dobra in na V
- obe sta znani po **hidroenergiji**
- **turizem** → prinesel je preobrat
 - začne se sredi 19. stoletja, ko se je z industrijsko revolucijo v Z Evropi določenim slojem dvignil standard in začeli so prihajati v gore → začeli so se razvijati hoteli, turistični kraji itd.
 - kopališki turizem (v vznožju Alp, kjer so številna jezera in toplice)

- prinaša precejšnji del zaslužka (Avstrija je največ iztržila iz turizma) → zaustavlja odseljevanje prebivalstva iz gorskih vasi, številna nova delovna mesta, pomemben vir narodnega dohodka ...
- k razvoju turizma so prispevale izboljšane prometne povezave → z razvojem avtomobilizma se je povečalo število turistov
- **zimski** (smučanje) in **poletni** (narava, sprehajanje po gorah, razne aktivnosti - tenis, jahanje, kolesarstvo) **turizem** → celotna sezona
- Švica - elitni turizem, vse turistične infrastrukture morajo integrirati v naravno okolje in arhitekturo, razvili so »zelene vasi« v katerih je vožnja z avtomobili prepovedana zaturiste, visoki standardi namestitve, razvili so razne turistične šole , pomembna je švicarska kuhinja ...
- Avstrija - množični turizem → zdraviliški, kmečki, zgodovinski (mesta), kulturni ... , zadnja leta dajejo večji poudarek okolju bolj prijaznim oblikam turizma - med novimi turistije vedno več upokoencev, kot mladih.

Jeziki

- Švica - večjezična država (posledica reliefnih pregrad in zgodovinskega dogajanja)
 - ima štiri uradne jezike: nemščino (60%), francoščino (20%), italjanščina (10%) in retroromanščina (0,5%)
 - **kantonalna ureditev** - kantoni, znotraj katerih ljudje samostojno odločajo o družbenem življenju in o rabi jezika
- Avstrija - **slovenska manjšina** - Koroška (50 -60 000) (terciarne dejavnosti)

NEMČIJA

- prva evropska gospodarska velesila
- vedno tekmovala s Francijo
- 1870 - se združi
- po 1. sv. vojni - izgubi → niso je uničili, ker so se bali, da bi jo preplaval socializem → plačevati more vioske odškodnine, razvije se vojaška industrija, sčasoma sploh ne plačuje več odškodnine
- '38 - priključi si Avstrijo in Sudetske nemce na Češkem
- '39 - sporazum o nenapadanju
- po 2. sv. vojni - razdeli se na **V** in **Z (berlinski zid)**
- hitro so se pokazale posledice ločenega načina življenja
- V - komunistični sistem
- '61 - **Berlinski zid** - '89 porušen → **združitev V in Z**
- **Vzhod**
 - industrija ni konkurenčna (zastarela tehnologija, nizka kakovost proizvodov in pomanjkanje tržnih izkušenj) → preiti so morali na tržno gospodarstvo → v manj kot dveh letih so zaprli več kot polovico vseh industrijskih obratov → poveča se brezposelnost → izseljevanje na Z

- **Zahod**
 - industrija cveti, poveča se število delovne sile z V
 - novo tržišče na V
 - pomaga V, ki potrebne posodobitve → denar gre na V (začeli so graditi novo infrastrukturo, čistilne naprave)
 - nezadovoljstvo je začelo naraščati tudi na Z → ljudje so imeli občutek, da gre denar za V iz njihovih žepov
- razlike med V in Z se danes počasi zmanjšujejo (npr. na V so ponekod celo že boljše avtoceste kot na Z)
- na V ostaja staro prebivalstvo, mlado se seli na Z → prebivalstvo se stara, prostor pa prazni → nizek naravni prirastek na V
- Z del Nemčije ima pozitiven naravni prirastek → zvišujejo ga priseljenci (J Nemčije) - Turki in ostali z juga

Industrija - Porenje, Porurje

- gostitev prebivalstva
- glavna gospodarska os
- **stare industrijske panoge** - premog, železo
- Porurje → najpomembnejše gospodarsko središče Nemčije
 - osnova industrializacije v 19. stoletju → bogate zaloge črnega premoga, nahajališča železove rude in razpoložljive vodne poti
 - razcvetelo se je tudi jeklarstvo
 - rudniki, jeklarne, druge industrijske panoge ..., ki so premog izkoriščale kot surovino
- **premogovna kriza** (1957) → uporaba premoga se zmanjša (gospodinjstvo so prešla na kurilna olja), kemična industrija je začela uporabljati nafto namesto premoga, kopanje premoga postane dražje
- **jeklarska kriza** (1974) → zmanjša se povpraševanje po jeklu na svetovnem tržišču, namesto njega so začeli uporabljati druge materiale, domače proizvode je izpodrivalo cenejše jeklo iz tujine → zmanjša se obseg jeklarske proizvodnje in število zaposlenih v jeklarski industriji → povečala brezposelost, prebivalstvo se je začelo izslejevati
- skušali so zmanjšati stroške izkopa premoga, vendar je cena bila še edno večja kot na svetovnem trgu, v jeklarstvu pa so se specializirali v proizvodnjo visokokakovostnega jekla → kmalu se je pokazalo, da ni več prihodnosti
- **prestrukturiranje gospodarstva** → preusmeritev v terciarne in kvartarne dejavnosti
 - poudarek na **razvoju visoke tehnologije** (v tesni povezavi z razvojem tamkajšnjih univerz in raziskovalnih ustanov) → Dortmund - inovacijsko središče visoke tehnologije → nova podjetja za obdelavo podatkov, razvoj mikroelektronike ...
- vzporedno poteka **sanacija degradiranega okolja** → **zeleni pasovi** → posadijo več tisoč dreves, da bi ponovno vzpostavili ekološko ravnovesje

- zgradili so tudi plavalne bazene, športna igrišča, manjša središča za preživljanje prostega časa, naravne parke, zaščitena območja → onesnaženost zraka se je zmanjšala, kakovost vode izboljšala

POLJSKA

- nižinska država
- **celinsko podnebje**
- lagunski tip obale
- ena največjih držav v Evropi, ni gosto poseljena
- doživljala je največje spremembe, velikokrat je bila deljena
- nekoč je bila pomaknjena bolj proti V in ni imela toliko obale
- po 1. sv. v. - samostojna država
- v 2. sv. v. - jo razdelijo
- po 2. sv. v. - meje se znova postavijo → migracije
- **socialistična država** → v kmetijstvu ne pride do kolektivizacije kot drugje
- gospodarstvo
 - ~ **kmetijstvo** → dobri pogoji, ekstenzivno
 - * na V ostaja zemlja neobdelana (najbolj rodovitna prst)
 - * velik delež kmečkega prebivalstva (24%) → še vedno veliko ročnega dela, brezposelnost (za preživetje se ukvarjajo s kmetijstvom)
 - ~ **težka industrija**
 - ~ pomanjkanje industrije za vsakodnevno potrošnjo
 - ~ 1980 - demonstracije, stavke
 - ~ po '90, '91 - kriza
 - ~ 2000 - razmere se začnejo izboljševati

Šlezija → sodi med najstarejše industrijske pokrajine v Evropi

- ~ bogate zaloge **črnega premoga** in različnih rud
- ~ največja **zgostitev rudarskih in industrijskih mest**
- ~ usmeritev v preročeno in težko industrijo (železarstvo, jeklarstvo) → okoljska katastrofa in gospodarska kriza)
- ~ privablja delovno silo ← nadpovprečne plače → **zgostitev prebivalstva**
- ~ velika **onesnaženost** → zdravje prebivalstva se močno poslabša
- ~ zastarela tehnologija
- ~ **prestrukturiranje gospodarstva** → zapiranje nedonosnih tovarn → stavke, nemiri, brezposelnost
- ~ v začetku 90ih let je bilo Poljsko gospodarstvo v razsulu, prehajali so v tržno gospodarstvo
- ~ 1990 - počasna **privatizacija državnih podjetij**, propad podjetij problematičnih za okolje
- ~ **likvidacija in modernizacija tradicionalnih panog**
- ~ **poudarek na razvoju perspektivnejših gospodarskih panog** - storitvene dejavnosti, tehnološko naprednejša industrija
- ~ **veliko odpuščanj** → stavke, nemiri
- ~ nastajajo številna mala in srednje velika podjetja
- ~ 1996 - ustanovitev **posebne gospodarske cone Katowice**

- ~ kapital začnejo vlagati **tuja podjetja**
- ~ **avtomobilska industrija**
- ~ **Katowice** postanejo pomembno sejemsko, kulturno, raziskovalno in univerzitetno središče
- ~ **po zaprtju tovarn se stanje onesnaženost izboljšuje** → »zelene cone«

ČEŠKA IN SLOVAŠKA

- Češka je v preteklosti spadala k avstrisjskem delu Avstroogrške in je bila njen najrazvitejši del → industrijska revolucija jo je zajela v prvi polovici 19. stoletja → poznana je po steklarski industriji, pivovarstvu, težka industrija (v socialističnem obdobju)
- Slovaška je bila vključena v madžarski del Avstroogrške in je bila slabše gospodarsko razvita → zdužitev s Češko po prvi svetovni vojni je dočakala brez industrije → v socialističnem obdobju je razvijala težko in oborožitveno industrijo (za potrebe tedanjega varšavskega pakta)
- po drugi svetovni vojni se združita - Češkoslovaška republika → socializem in komunizem - ponovijo se značilnosti gospodarskega razvoja socialističnih držav
- Z »žametno revolucijo« jima je uspelo zamenjati socialistično oblast, vendar so se med njima hitro pokazale razlike (Slovaki so se počutili neenakopravni) → Češka je uspešneje prevzela tržno gospodarstvo, medtem ko je Slovaška podedovala težko in oborožitveno industrijo ter se znašla v krizi → razdružitev (leta 1993)

Češka

- industrijsko razvita
- po razpadu je zaradi ugodne lege, politične stabilnosti in kvalificirane in poceni delovne sile privabila veliko tujih investitorjev (Japonska)
- najprej težka industrija, kasneje tudi sodobnejša - povovarstvo, strojna industrija, avtomobilska (Škoda), tekstilna industrija
- prišlo je do velikega razslojevanja prebivalstva

Slovaška

- po razdružitvi so se srečali s politično nestabilnostjo → zastoj (malo industije, politika ni bila dobra)
- do preobrata je prišlo šele leta 1998, ko so dobili novo vlado → v kratkem času ustvarila je dobre pogoje za tuje vlagatelje, izvedla vrsto reform (spremembe davčne zakonodaje)
- kmetijska država → dobri pogoji za kmetijstvo - gorat del (živinorejja), obrobje Panonske nižine/ gričevje (sadjarstvo, vinogradništvo), ob Donavi (žitariče)
- industrija: v Košicah (metalurgija)
- avtomobilska industrija (Pegueot, Citroen, Hyundai, Ford ..)
- turizem: Karpati
- imajo manjšine: Madžari, Romuni, Poljaki, Čehi

MADŽARSKA

- nižinska država
- ugrofinsko ljudstvo, ki so se okoli 10. stoletja za stalno naselili na to območje (prišli so z V, Azije)
- med obema vojnoma nastane - Kraljevina Madžarska, ki jo osvobaja rdeča armada
- po vojni socializem in komunizem in kasneje tudi odpor proti sovjetskemu režimu → politične migracije
- doleti jo enaka usoda, kot ostale socialistične države → dokaj miren prehod

Prebivalstvo

- Slovenska manjšina - Porabski slovinci (v Porabju) - središče imajo v Monoštru (slabo razvito območje)
- za prebivalce je značilna samomorilnost

Gospodarstvo

- storitvene dejavnosti
- industirja
- po leta 1997 → visoka gospodarska rast
- turizem (okolica Blatnega jezera, Budimpešta), tudi zdraviliški turizem

Kmetijska država → izredno dobri pogoji - povečini ravno površje, zmerno podnebje in zelo rodovitne črne prsti

- perutnina, žito, paprika, sončnice
- po drugi svetovni vojni je po sovjetskem vzoru izvedla nacionalizacijo in kolektivizacijo (85%) kmetijstva in plansko gospodarstvo (vse je bilo določeno) → velika zadružna in državna posestva in majhen zasebni sektor
- gričevje (vinogradi), ravnina (njive in travniki)
- pomembna izvoznica kmetijskih pridelkov (1/3 izdelkov je izvažala na V)
- v času socialističnega obdobja je začela uveljavljati bolj liberarno gopsodarsko politiko → odstop od planskega gopsodarstva → spodbujali so modernizacijo in izvoz kmetijstva, velikim posestvom pa so dopuščali samostojnost, njihovi delavci pa so bili soudeleženci pri delitvi dobička (=motivacija!), v povezave z velikimi zadrugami in državnimi posestvi so vključili tudi manjše zasebne kmetijske obrate - dobri rezultati
- sredi 80ih let je zaradi padca cene pšenice na svetovnem trgu in zmanjšanja državnih investicij položaj kmetijstva poslabšal
- **denacionalizacija kmetijstva** (ob odpravi socializma) - razdelili so vrednostne kupone (tako so vračali nacionalizirane posesti), s katerimi so kupovali kmetijska zemljišča, ki so jih odstopala zadružna in državna posestva

- združna in državna posestva so se morala privatizirati → nastale so kmetijske družbe in zadruga, ki so jih upravljali zasebni lastniki → delitev posesti na manjše obrate, ki so morali dati del zemljišč v fond za odškodnine denacionalizacijskim upravičencem, del pa jih razdelili nekdanjim delavcem
- agrarna kriza - živinorejska proizvodnja je padla, zasebne kmetije niso imele dovolj kapitala za investiranje v obratna sredstva (mehanizacija, gnojila, krma), obratna sredstva so bila draga ...
- zadnja leta se razmere izboljšujejo - večji dotok investicij v kmetijstvo

SEVERNA EVROPA

- pravimo ji tudi Skandinavska evropa
- **Danska, Švedska, Islandija, Norveška in Finska** (tudi **Nordijske države**) → veliko skupnih naravnih značilnosti - geografska lega, geološka zgradba, površje in podnebje in kulturno so si sorodne - protestantska veroizpoved in sorodnost večine jezikov in pa tudi poselitev ter socialni in gospodarski razvoj → najbolj razvite države
- **Litva, Latvija in Estonija** (tudi **Pribaltske države**) → po razpadu Sovjetske Zveze so jih začeli k njej komaj prištevati → v naravnem in kulturnem pogledu so podobne nordijskim državam

Severna Evropa se od drugih delov razlikuje po številnih značilnostih

- podnebje - je hladnejše kot v drugih delih Evrope ter manj pomembno za kmetijstvo in poselitev, daljše noči, polarne noči, dolge zime, kratka poletja
- države so redko in neenakomerno porazdeljene (izjema je Danska) - težave in visoke stroške pri gradnji cest, šol, zdravstvenih ustanov ...
- zaradi lege in navezanosti na morje so imele drugačen zgodovinski, kulturni, gospodarski in socialni razvoj
- veliko posvečajo reševanju socialnih vprašanj, zdravstvu in čistemu okolju
- visok standard, visok domači bruto proizvod, manjše socialne razlike
- skromnost - protestantska vera
- vse so članice EU (razen Norveške in Islandije - EFTA)

Naravnogeografske značilnosti

- spada v geološko najstarejši del Evrope, večina površja je iz zelo starih kamnin, izoblikovanost površja pa posledica tektonskega in ledeniškega preoblikovanja

- Skandinavsko gorovje → paleozoik (kaledon) → kaledonska orogeneza, staronagubano
- Baltski ščit → predkambrij, magmatske in metamorfne kamenine
- Pleistocenska poledenitev – kotinentalna/celinska
 - močno je obrusila in oblikovala površje
 - po otoplitvi se je začel osrednji del Skandinavije dvigovati (to traja še danes), dvignila se pa je tudi gladina morja
 - tipične oblike – U dolina, fjord (tam, kjer je morje zalilo ledeniške doline), fjell (planota nad fjordom), ledeniška jezera, (akumulacijska), grbinasti otočki
 - platojski ledeniki (tej še danes prekrivajo višje gore), izpod katerih tečejo vodotoki – vodna energija
- Islandija – močno ledeniško preoblikovana (fjordi, platojski ledeniki), prisotno pa je bilo (in je še danes) vulkansko delovanje (ognjeniki, gejziri in geotermalni izviri)
- Danska – pokrajina je ravna ali rahlo valovita, prevladujejo morski in rečni nanosi – rodovitne prsti primerne za kmetijstvo

Podnebje

- odvisno je od geografske širine in od oddaljenosti od morja
- Skandinavsko gorovje – izrazita podnebna ločnica, preprečuje vstop vlažnim masam → na privetnih straneh je obilo padavin (Norveška je ena najbolj namočenih držav) in količina padavin upada od Z-V
- Severnoatlantski topel tok (Z obala Danske in Norveške) → Norveške obale so zaradi njega poslejene vse do Nordkappa

Podnebni tipi

- oceansko podnebje (Z obale Danske in Norveške)
- gorsko podnebje (Skandinavsko gorovje)
- zmerno hladno podnebje (Švedska, Finska)
- tundrsko podnebje (skrajni sever)
- kontinentalno vlažno podnebje (J Švedska in Finska ter pribaltske države)

Rastje

- tundrsko rastje – nizke trave, mahovi, lišaji, pritlikave breze, resave
- gorsko rastlinstvo
- iglasti gozd (Finska, Švedska) – smreke, bori, macesni
- mešani gozd – izkrčen
- listnati gozd (J Švedske, Danska in pribaltske države) – spremenili so ga v rodovitna kmetijska zemljišča
- sive sprane prsti (podzoli)
- obdelovalne površine so tam kje so rodovitne prsti, slabša in bolj vlažna tla namenjajo pašništvu
- zaradi toplega toka uspevajo na severu tudi ječmen, oves, krompir

Gospodarstvo

- visoko razvite države
- postindustrijska družba
- terdarne in kvartarne dejavnosti prevladujejo, tudi primarni sektor je razvit
- Danska: kmetijstvo
- Norveška: ribištvo in energetika
- Švedska: les (Ikea) in jeklo
- Islandija: ribištvo, geotermalna energija
- Finska: les

Energetika in druga naravna bogastva

- svoj gospodarski razvoj gradijo na bogatih in raznovrstnih virih energije, katerih poraba je velika že zaradi nizkih temperatur - viri niso enakomerno zastopani po državah
- **hidroenergija**
 - Norveška (gorata in bolj namočena, skoraj vso električno energijo dobijo iz hidroelektrn)
 - Švedska (slabše izkoriščen hidropotencial)
 - Islandija
- Švedska - polovico električne energije pridobiva iz štirih jederskih elektrarn
- industrija aluminija (Norveška, Islandija), železarstvo (Švedska) in lesnopredelovalna industrija (Finska in Švedska) → veliki porabniki energije
- nafta in zemeljski plin: Norveška, Danska
- alternativni energijski viri → Danska - elektrarne na veter / vetrna energija (stalni Z vetrovi)
- geotermalna voda → Islandija → greje prebivalstvo, za kmetijsko pridelavo v rastlinjaki, gretje ulic (preprečevanje poledice)
- **nafta**
 - Norveško je povzdignila med najrazvitejše države sveta → največja izvoznica → iz območij črpanja razpošiljajo nafto in plin po cevovodih ter s tankerji
 - Države so si razdelile območja naftnega izkoriščanja
 - Naftne ploščadi
 - Količino črpanja postopoma zmanjšujejo → nadomestili naj bi jo z energijo iz termoelektrarn ter z uvozom elektrike iz Islandije